

Nutupdyti ir patikrinti orlaivį

Tik ką atlikta lėktuvo paviršinio užteršimo radionuklidais dozimetrinė kontrolė.

Tai buvo pirmosios PSI pratybos Lietuvoje ir pirmosios orlaivio nutupdymo pagal PSI nuostatas pratybos regione.

2003 m. JAV prezidento Džordžo Bušo paskelbta Platinimo saugumo iniciatyva siekia konkrečiomis priemonėmis kovoti su neteisėtu masinio naikinimo ginklų platinimu ir su jais susijusių technologijų tiekimu piktavaliams šalims ar teroristams. Iniciatyva pabrėžia konkrečių veiksmų svarbą – iniciatyvą remiančios šalys yra pasirengusios sulaikyti ir perimti laivus, orlaivius ir antžeminio transporto priemones, įtariamus su masinio naikinimo ginklais susijusių krovinių gabenimu. Dabar šią iniciatyvą remia daugiau kaip 80 valstybių.

PSI nėra tarptautinė organizacija ar konvencija. Platinimo saugumo iniciatyva – tai konkreti šios iniciatyvos principus palaikančių valstybių veikla ir bendradarbiavimas, paremtas atitinkamų Jungtinių Tautų rezoliucijų, tarptautinių sutarčių ir neplatinimo režimų nuostatomis.

Lietuva, būdama aktyvi tarptautinės bendruomenės, kovojančios su pasauliniu terorizmu, narė, siekia pasirengti galimo uždraustų

medžiagų gabenimo jos teritorija ar oro erdve prevencijai bei aktyviai kontrolei. Orlaivio nutupdymo pratybas pagal PSI nuostatas Lietuvoje planuota surengti nuo 2005 metų, kai buvo patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos įgyvendinimo priemonės (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. kovo 24 d. nutarimas Nr. 315 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“).

„Žalioji debesis“

2006 m. vasario 20 d. Krizių valdymo centre prie Krašto apsaugos ministerijos buvo surengtos orlaivio nutupdymo vadinamosios stalo pratybos. Jos vyko Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos (toliau – NATO) Vyriausiojo ekstremalių situacijų planavimo komiteto (toliau – angl. SCEPC – Senior Civil Emergency Planning Committee) organizuotų stalo pratybų „Žalioji debesis“ (angl. „Green Cloud“) pagrindu.

Pratybų tikslas – išnagrinėti būdus, kaip NATO galėtų padėti šalims pasirengti saugoti

Šiaulių kariniame aerodrome balandžio 27 d. surengtos tarptautinės orlaivio nutupdymo pratybos pagal Platinimo saugumo iniciatyvos (PSI, angl. – Proliferation Security Initiative) nuostatas. Iš kuklių žiniasklaidos pranešimų gal ne visi suprato šių pratybų tikslą, todėl publikuojame išsamesnį specialistų komentarą.

civilius gyventojus nuo teroristinių išpuolių, kai panaudojami cheminiai, biologiniai, radiologiniai ar atominiai ginklai. Svarbiausios pratybų diskusijos vyko NATO būstinėje Briuselyje. Pratybų organizatoriai scenarijų suskaidė į kelias dalis ir kiekvieną iš jų aptarė atskirose diskusijose. Aptariant scenarijų, buvo akcentuojamas galimas NATO, SCEPC ar Euroatlantinio reagavimo į katastrofas koordinavimo centro (angl. EADRCC) vaidmuo. Pratybų scenarijus numatė, kad kruiziniam Norvegijos laive, plaukiančiame Baltijos jūra, įvykdomas biologinio terorizmo išpuolis, kurio pasekmės pradedamos justsi keleiviams išlipus iš laivo ir įvairiomis transporto priemonėmis keliaujant į kitas šalis.

Siekiant pratybų organizatoriams pateikti kuo tikslesnę informaciją apie nacionalinius veiksmus ekstremalios situacijos metu, buvo sudarytas pratybas kontroliuojantis štabas, kuris sukūrė detalų įvykių raidos Lietuvoje scenarijų. Pagal šį scenarijų svarbiausi įvykiai klostėsi Šiaulių apskrityje, kur pratybų tikslais buvo sukvieštas apskrities ekstremaliųjų situacijų valdymo centras. Visi pratybų metu priimti sprendimai buvo stebimi Lietuvos kariuomenės vada-

vietaje Vilniuje (Tauro g. 14), kur dirbo pratybas kontroliuojantis štabas.

Lietuvoje rengtas scenarijus numatė, kad Lėktuvas B-747, skrendantis virš Baltijos jūros su 120 keleivių charteriniu reisų iš Helsinkio į Vieną, įtariamas vežant draudžiamą (susijusį su masinio naikinimo ginklu) krovinį. Pastebėti keleiviai su neaiškios ligos simptomais (karščiavimas, galvos, krūtinės ir raumenų skausmai, kosulys). Įtariama, kad lėktuve gali būti užkrato židyns. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nustatyta tvarka priėmė sprendimą nutupdyti lėktuvą Šiaulių oro uoste.

Laiko faktorius

Apibendrinant vykusias pratybas būtų galima išsakyti keletą pastabų. SCEPC, organizuodamas stalo pratybas aptarti būdams, kaip NATO galėtų padėti šalims pasirengti saugoti civilius gyventojus nuo teroristinių išpuolių, kai panaudojami cheminiai, biologiniai, radiologiniai ar atominiai ginklai, nepakankamai dėmesio skyrė detalaus scenarijaus parengimui, todėl šalys, rengusios nacionalines pratybas, susidūrė su laiko faktoriaus neatitikimu – Lietuvoje situacija kito realiu laiku, tuo tarpu pagrindinės diskusijos Briuselyje vyko aptariant įvykius, neatsižvelgiant į situacijos pokyčius.

NATO SCEPC neatsižvelgė ir į tai, kad dauguma šalių pirmiausia naudotųsi turimais informacijos keitimosi ir pagalbos prašymo mechanizmais per Europos Sąjungą (Sveikatos apsaugos institucijos naudotųsi EWRS ir RAS-BICHAT sistemomis, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos – per Europos Sąjungos Monitoringo informacijos centrą), o tik vėliau svarstytų NATO formatą kaip alternatyvą. Lietuvos atveju sveikatos apsaugos institucijų atstovai nusprendė, kad galėtų su problema tvarkytis savo jėgomis – toks sprendimas neatitiko pratybų organizatorių lūkesčių.

Pratybos parodė, kad Lietuvos institucijos yra pasirengusios reaguoti į galimas biologines, chemines ar radiologines grėsmes. Pagrindinė problema priimant sprendimą priverstinai tupdyti lėktuvą – šio sprendimo operatyvumas ir politinis sprendimo priėmimo lygmuo. Taigi pratybas rengusios grupės ataskaitoje rekomenduota atsakyti į pratybų metu kilusius klausimus ir surengti orlaivio nutupdymo lauko pratybas.

Pasirengimas ir derinimas

Žodžiu, į Vyriausybės 2006–2008 m. programos įgyvendinimo priemonių sąrašą buvo įtraukta ir ši priemonė „Surengti Lietuvoje orlai-

vių patikrinimo pratybas pagal JAV saugumo platinimo iniciatyvą”, už kurios įvykdymą atsakingomis institucijomis paskirtos Užsienio reikalų ir Krašto apsaugos ministerijos.

Praėjusių metų lapkričio 17 d. Krizių valdymo centre prie Krašto apsaugos ministerijos (toliau – KAM) įvyko Grėsmių ir krizinių reiškiniių monitoringo bei krizių prognozavimo ekspertų grupės posėdis (svarstyti orlaivio nutupdymo pratybų surengimo klausimai), po penkių dienų – susitikimas su KAM Tarptautinių ryšių departamento atstovais (aptarti techniniai pratybų organizavimo klausimai). Be to, Krizių valdymo centro prie KAM, KAM Tarptautinių ryšių departamento, KAM Gynybos štabo ir Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų (KOP) Aviacijos bazės atstovai lapkričio 23 d. dalyvavo Užsienio reikalų ministerijos organizuotame konsultaciniame susitikime su Lenkijos Respublikos specialistais.

Šių metų sausio–balandžio mėnesiais Krizių valdymo centras prie KAM koordinavo institucijų pasirengimą aktyviajai orlaivio nutupdymo pratybų fazei. Buvo surengta apie 10 ekspertų grupės posėdžių – du iš jų Šiaulių kariniame aerodrome. Kartu su kitomis institucijomis gru-

koordinavo visų institucijų darbą rengiant pratybų scenarijų ir darbų paskirstymo projektą.

Lauko pratybų scenarijus

Pirmąją pratybų dieną užsienio dalyviams buvo perskaityti Krizių valdymo centro prie KAM, Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų, Užsienio reikalų ministerijos, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos ir Radiacinės saugos centro atstovų pranešimai.

Pagal pratybų scenarijų iš valstybės A (ne ES šalis) į valstybę B šiai priklausančiu orlaiviu kompanija X gabeno krovinį. Orlaivio skrydžio plane buvo numatytas nusileidimas Varšuvoje papildyti kuro, tada skrydis per Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijas į valstybę B (t. y. šalį, įtariamą plėtojant masinio naikinimo ginklo programas). Lenkija, Lietuva, Latvija ir Estija buvo išdavusios leidimus atlikti tranzitinį skrydį, gabenanti atitinkamuose prašymuose deklaruotą pašto krovinį. Nebuvo jokių įtarimų dėl galimo pavojingų krovinių gabenimo.

Lėktuvui pildant kurą Varšuvoje Lenkijos muitinės ir sienos apsaugos tarnybos atkreipė dė-

Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir muitinės pareigūnai pasitinka lėktuvo įgulą ir atlieka pirmąją apklausą.

pės darbe aktyviai dalyvavo KAM Gynybos štabo, LK KOP Aviacijos bazės, LK Karo policijos atstovai. KAM Gynybos štabo J3 atstovas koordinavo užduotis Lietuvos kariuomenei, organizavo pratyboms reikiamų žemėlapių parengimą. LK KOP Aviacijos bazės atstovai užtikrino visą reikiamą techninį pratybų aprūpinimą – transportą bazės teritorijoje, stebėjimo vietos įrengimą pratybų stebėtojams, koordinavo pratybų dalyvių veiksmus Šiaulių karinio aerodromo teritorijoje. Krizių valdymo centras

mesį į galimus krovinio siuntėjo, privačios kompanijos ir šalies gavėjos ryšius. Nors krovinio gabenimo dokumentai nekėlė abejonių, abi tarnybos informavo Lenkijos vidaus saugumo agentūrą (ABW) apie įtartiną krovinį.

ABW palygino informaciją apie krovinio gavėją su informacija apie įtartiną valstybės B veiklą, susijusią su masinio naikinimo ginklo platinimu, ir pateikė prašymą sustabdyti orlaivį ir jį patikrinti, tačiau prašymo metu orlaivis jau skrido netoli Lenkijos ir Lietuvos sienos.

Dezaktyvuojama operacijoje dalyvavusių pareigūnų, užterštų radioaktyviomis medžiagomis, apranga.

Lenkijos institucijos (ABW ir URM) informavo atitinkamas Lietuvos, Latvijos ir Estijos institucijas apie situaciją ir paprašė sustabdyti ir patikrinti orlaivį, šiam įskridus į jų teritoriją. Pranešama, kad orlaivyje gali būti gabenamos dvejopo naudojimo galimai radioaktyvios medžiagos.

Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamentas informavo Užsienio reikalų ministeriją apie situaciją ir rekomendavo inicijuoti orlaivio nutupdymo bei krovinio patikrinimo procedūras. Lietuvoje buvo priimtas sprendimas tupdyti orlaivį Šiaulių kariniame aerodrome, informuotos atitinkamos tarnybos, susijusios su radioaktyvaus šaltinio neutralizavimu.

Tarptautinė operacija

Šiaulių kariniame aerodrome dirbo Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų Aviacijos bazė, Lietuvos kariuomenės Karo policijos, Lietuvos policijos Šiaulių teritorinio komisariato, Šiaulių miesto greitosios medicinos pagalbos tarnybos, Lietuvos policijos antiteroristinių operacijų rinktinės „Aras“, Valstybės sienos apsaugos tarnybos, Muitinės departamento, Šiaulių miesto priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo tarnybos, Radiacinės saugos centro ir Radioaktyviųjų atliekų tvarkymo agentūros specialistai ir technika. Operaciją koordinavo Aviacijos bazėje įsteigtas Ekstremaliųjų situacijų valdymo centras.

Iš esmės įvykdyti visi pratyboms kelti uždaviniai – išbandyti nacionalinius pajėgumus perimti įtartą krovinį; sukurti bendradarbiavimo modelį tarp susijusių institucijų; išbandyti ir pagerinti praktinį bendradarbiavimą tarp Lietuvos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos institucijų; rasti galimybių pagerinti keitimosi informacija su regiono partneriais kanalus; patikrinti esamus teisės

aktus, reglamentuojančius orlaivio nutupdymą ir patikrinimą, bei pateikti siūlymus krizių valdymo sistemai ir ekstremaliųjų situacijų valdymo sistemai tobulinti. Visos pratybose dalyvavusios institucijos veikė darniai.

Rengiamoje pratybų ataskaitoje ketinama rekomenduoti Lietuvoje surengti ir žemės bei jūros įtartinų krovinių perėmimo pratybas pagal PSI nuostatas.

Pratybas stebėjo 22 šalių (Albanijos, Armėnijos, Australijos, Baltarusijos, Bosnijos ir Hercegovinos, Bulgarijos, Estijos, Suomijos, Prancūzijos, Gruzijos, Vokietijos, Japonijos, Latvijos, Moldovos, Lenkijos, Portugalijos, Rusijos, Serbijos, Slovėnijos, Ispanijos, Švedijos ir JAV) atstovai.

Kartu su Lietuva pratybas rengė ir jose dalyvavo Lenkija, Latvija ir Estija. Pagal Lietuvoje parengtą scenarijų tuo pačiu metu Latvijoje ir Estijoje buvo surengtos orlaivio nutupdymo vadinamosios stalo pratybos.

Pratybos pagal PSI nuostatas Lietuvoje surengtos pirmą kartą, tačiau įvairiose pasaulio šalyse jos vyko jau daugiau kaip 25 kartus. Beje, orlaivio nutupdymo pratybos rengiamos labai retai, paprastai šalys linkusios rengti jūrų ar sausumos pratybas. Į tokias pratybas yra kviečiami ir stebėtojai iš Lietuvos, tačiau dalyvių teisėmis Lietuva pratybose dalyvavo tik vieną kartą – 2006 m. balandžio 3–5 d. vykusiose pratybose Roterdame, Olandijoje.

Pirmoji pamoka – jūroje

Pernai Nyderlandų Karalystės Teisingumo ir Gynybos ministerijos, vykdydamos Platini- mo saugumo iniciatyvos programą, surengė tarptautines jūrų pratybas „TopPorT“. Šių pratybų tikslas – nelegalaus krovinio perėmimo jūro-

Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo tarnyba rengiasi operacijai.

je, jo patikrinimo ir neutralizavimo situacijų modeliavimas, tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų normų pritaikymas ir veiksmų tarp šalių koordinavimas. „TopPorT“ yra vienos iš keturių pagrindinių PSI pratybų, rengiamų kiekvienais metais.

Lietuva pirmą kartą šiose pratybose dalyvavo aktyvaus dalyvio (angl. – participant) statusu. Dalyvių statusas buvo suteiktas Belgijai, Danijai, Estijai, Vokietijai, Graikijai, Vengrijai, Italijai, Lietuvai, Maltai, Norvegijai, Lenkijai, Portugalijai, Ispanijai, Švedijai, Jungtinei Karalystei ir JAV. Stebėtojų (angl. – observer) statusu dalyvavo Australija, Kipras, Čekija, Prancūzija, Suomija, Airija, Japonija, Latvija, Naujoji Zelandija, Korėja, Slovakija, Slovėnija, Turkija ir Europos Sąjungos Komisija.

Lietuvai atstovavo Krizių valdymo centro prie KAM direktoriaus pavaduotojas Andrius Purvaneckas (delegacijos vadovas), Valstybės saugumo departamento pareigūnas Arūnas Skuodas, Muitinės departamento prie Finansų ministerijos Pažeidimų prevencijos skyriaus viršininko pavaduotojas Rolandas Jurgaitis, Klaipėdos prokuratūros pareigūnas Vitalijus Gulenkovas ir Užsienio reikalų ministerijos Saugumo politikos departamento Ginklų kontrolės, neplatavimo ir nusiginklavimo skyriaus atašė Martynas Lukoševičius. Pratyboms buvo pateikti trys scenarijai, kuriuos dalyvaujančios delegacijos privalėjo išanalizuoti ir per gana trumpą laiką pateikti atsakymus, kaip jų šalyse būtų sprendžiami iškilę klausimai ir kokiais nacionaliniais teisės aktais vadovaujantis būtų priimami sprendimai. Vėliau pirmininkaujantys Nyderlandų pareigūnai api-

bendrinavo dalyvaujančių šalių atsakymus ir pateikdavo bendras tezes arba ypač išskirtinius šalių pasiūlymus (nenurodydami pačios šalies). Tuo tarpu stebėtojų statusu dalyvaujančios valstybės galėjo dalyvauti tik scenarijų aptarimuose, pateikti tam tikras pastabas, bet negalėjo teikti siūlymų apibendrinimui.

„Skrajojantis olandas“ (angl. „Flying Dutchman“)

Vieno iš nagrinėto scenarijaus pavyzdys: su Danijos vėliava plaukiantis ir konteinerius gabenantis kompanijos „Maersk Sealand“ laivas buvo pakrautas Rygoje ir išplaukė įprastiniu maršrutu Keiptauno, Tanzanijos ir Singapūro link. Kai laivas išplaukė iš Latvijos teritorinių vandenų, pastebėta, kad vienas konteinerių yra pažeistas. Netrukus vienas laivą krovusių darbuotojų suserga (ašarojimas, odos sudirginimas, kosulys, skausmas krūtinėje etc.). Iš vieno gabenamo konteinerio teka rusvas skystis ir juntamas česnako kvapas, prie skysčio prisilietusių krovikų būklė tampa kritiška.

Iš Jungtinių tyrimų centro (angl. Joint Research Centre) Ispra tinklu PSI partneriai gauna informaciją apie šį įtartina konteinerį: jis buvo pakrautas Albanijoje, jį vežė su Iranu susijusi kompanija, konteinerio paskirties šalis – Tanzanija. Įtariama, kad krovinio gavėjas – teroristinė organizacija Afrikoje.

Laivas „Maersk Sealand“ prašo pagalbos ir sutinka, kad krovinyas būtų patikrintas. Paaiškėja, kad konteineryje esantis chemikalas yra įprastas. Laivo vėliavos šalis (Danija) leidžia nupluk-

dyti laivą į krantą patikrinti, tačiau krovinio gavėjas reikalauja 250 000 JAV dolerių kompensacijos už užlaikymą, jei krovinys bus sulaikytas ilgesniam nei 15 valandų laikui.

Jei laivas jau nutolo nuo šalies krantų ir yra tarptautiniuose vandenyse, sprendžiama, ar įsilaipinti, ar leisti laivui plaukti į paskirties uostą ir ten patikrinti.

Pratybų organizatoriai uždavė tokius klausimus pratybų dalyviams: „Ar pateikta informacija yra pakankama jūsų šaliai imtis veiksmų? Ar pakanka informacijos, kad jūsų šalis atliktų krovinio tyrimus jūroje? Jei neįmanoma paimti mėginių jūroje, ar laivas bus plukdomas iki kranto? Kokių priemonių šalis imtųsi, jei neimtų mėginių jūroje ir neplukdytų laivo iki kranto? Ar pateikta informacija apie nuodingas medžiagas yra pakankama jūsų šaliai imtis veiksmų? Kokių veiksmų būtų imamasi neutralizuojant nuodingas medžiagas? Ar šalis patenkintų pinigines kompensacijos reikalavimą? Ar reikia įsilaipinti į laivą? Kas tai atlieka?“

Būtina sąveika

Šie klausimai kartu parodo ir problemas, kurios turi būti nagrinėjamos, jei šalis įsipareigoja palaikyti Platinimo saugumo iniciatyvą. Nepateiksime Lietuvos atsakymų į šiuos klausimus – kiekvienam skaitytojui tikriausiai bus įdomu pasvarstyti pačiam, kaip viskas vyktų Lietuvoje. Tačiau pateikiame trumpą kitų šalių atsakymų apibendrinimą, iš kurio matyti, kad Platinimo saugumo iniciatyva – ne tik praktiniai veiksmai, bet ir diplomatiniai santykiai.

Pirma, daugelis šalių savo sprendimus patikrinti ar perimti įtartinus krovinis grindžia PSI tikslų siekimu ir nenurodo konkrečių nacionalinių ar tarptautinių teisės aktų. Galima daryti prielaidą, kad arba šiose šalyse nėra atitinkamų nacionalinių teisės aktų, arba jie įslaptinti. Antra, šalių atsakymai parodė, kad PSI tikslų (sustabdyti, perimti) galima siekti pagal įvairius tarptautinius susitarimus: plačiai taikomą cheminių ginklų konvenciją, eksporto kontrolės režimų reikalavimus, kovai su terorizmu skirtus ES teisės aktus, Europos Tarybos reglamentą 1334/2000 dėl dvejojo panaudojimo prekių kontrolės, „catch-all“ nuostatas.

Deja, nedaug valstybių (tik Vokietija, Jungtinė Karalystė ir Lietuva) nurodė, kad kai kuriais atvejais neegzistuoja teisiniai pagrindai perėmimo veiksams. Pratybų metu nebuvo kalbėta, kaip išspręsti teisinius klausimus, taip pat valstybės neatskleidė, kokios yra nacionalinės procedūros priimančios sprendimus pagal PSI principus. Teisiniai įtartinų krovinių perėmimo ar sulaikymo klausimai bus nagrinėjami Operatyvinių ekspertų grupės susitikimuose, kuriuose daly-

Per PSI pratybas Portugalijoje (2005 m. balandžio mėn.) vietos specialiosios tarnybos rengiasi išsilaipinti į įtartiną krovinį gabenantį laivą.

vauja tik pagrindiniai PSI nariai.

Neaišku, kokių pagrindų atrenkamos valstybės dalyvauti pratybose aktyvaus dalyvio statusu. Aktyviomis dalyvėmis buvo tik Europos Sąjungos valstybės, Norvegija ir Jungtinės Amerikos Valstijos. Nors dalyvaujančioms valstybėms pateikus atsakymus į scenarijų klausimus, buvo pateikiamas šių atsakymų apibendrinimas, tačiau atskirų valstybių požiūriai nebuvo išskirti. Dėl šios priežasties galima įžvelgti tik tam tikras tendencijas, bet ne konkrečius valstybių sprendimus.

Akivaizdu, kad siekiant aktyviau dalyvauti Platinimo saugumo iniciatyvoje, Lietuvoje reikia surengti pratybas ir sausumoje, ir jūroje. Bet pirmiausia bus parengta jau įvykusių pratybų ataskaita ir numatyti tolesni veiksmai.

Turkijos specialiosios tarnybos tikrina krovinį per PSI pratybas Antalijoje (2006 m. gegužė).

Andrius Purvaneckas
Križių valdymo centro prie KAM
direktoriaus pavaduotojas